

Hudební učebnice z 16. století v Českém muzeu hudby

DAGMAR ŠTEFANCOVÁ

Kolem poloviny 16. století se na pražské univerzitě přednášela *musica* jako poslední ze sedmera svobodných umění a řadila se tak ke gramatice, rétorice, dialektice, aritmetice, geometrii a astronomii, v užším smyslu pak ke třem matematicky uchopitelným a číselně definovatelným vědám tzv. *quadrivia*. Výklad hudební teorie byl především spekulativní (výmluvně patřila do povinné četby i *Musica speculativa* Johanna de Muris z roku 1323), uvažovalo se o zušlechťujícím vlivu hudby.¹ Kromě toho však existovaly moderní humanistické učebnice, které se zabývaly praktickými hudebními otázkami a byly určeny zejména pro potřeby univerzitních přípravek a kolejí stejně jako partikulárních humanistických škol, a to v Praze i mimo ni.² V největším počtu k nám tyto učebnice přicházely z tiskáren významných středoevropských univerzitních měst, např. Norimberku, Lipska, Kolína nad Rýnem, Wittenbergu či Frankfurtu. První česky psané práce o hudební teorii byly vydány v okruhu Jednoty bratrské.³

V Národním muzeu – Českém muzeu hudby (NM-ČMH, ČMH) se hudebněteoretické práce ze 16. století nacházejí ve sbírkové knihovně hudebněhistorického oddělení. Základní informaci o nich podala Kateřina Maýrová,⁴ v současné době probíhá jejich rekatalogizace v systému KpWin SQL.⁵ Badatelům je také k dispozici starý lístkový katalog knihovny, řazený abecedně podle autorů nebo podle názvů, pokud je autor neznámý.⁶ V letošním roce obohatil sbírku historických učebnic nový přírůstek (sign. NM-ČMH D 124), který potřeboval zařadit do celkového kontextu. Při té příležitosti se ukázalo, že některé z našich nejstarších hudebních spisů dosud nebyly přesně identifikovány a nejsou podchyceny ani v mezinárodním katalogu hudebních pramenů RISM,⁷ ačkoliv se jedná

1) Podle Zikmunda Wintra (*O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Matice česká a Jubilejní fond Král. české společnosti nauk, Praha 1899) se např. několik bakalářských tezí v roce 1573 věnovalo vlivu hudby na „zjemnění mysli a vyplnění hříchů a chybn“ (s. 505).

2) *Wenceslai Philomathis Musicorum libri quatuor*, ed. Martin Horyna, KLP, Praha 2003, s. XIII.

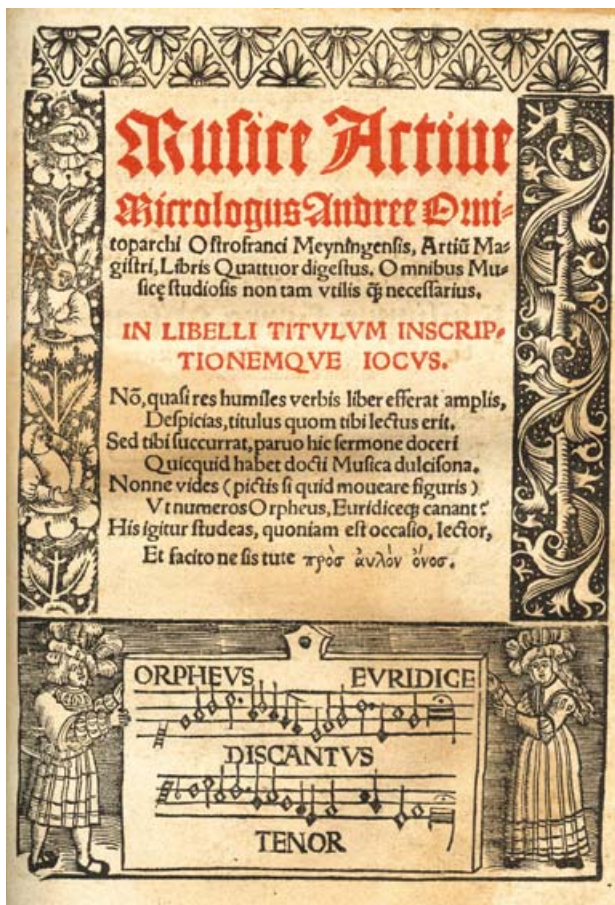
3) BLAHOŠLAV, Jan: *Musica to jest Knižka zpěvákům, náležitě zprávy v sobě zavírající*, Jan Günther, Olomouc, 1558 (2. doplněné vydání: Bratrská tiskárna, Ivančice, 1569). JOSQUINUS, Johannes: *Muzyka, tj. zpráva k zpívání náležitá*, Jan Günther [?], Olomouc, 1561.

4) MAÝROVÁ, Kateřina: *Hudební knihovna hudebněhistorického oddělení Muzea české hudby v Praze, její formování a základní profil*, in: *Acta Musaei Moraviae – Scientiae sociales 2000/LXXXV*, s. 195–221.

5) Záznamy jsou dostupné na <http://cmh-opac.nm.cz>.

6) Po retrokonverzi je tento katalog přístupný i na adrese <http://nris.nkp.cz>.

7) *Répertoire international des sources musicales* (RISM), B VI¹⁻² (Écrits imprimés concernant la musique), G. Henle Verlag, München-Duisburg 1971, 1069 s. Údaje jsou již bohužel zastaralé.

Andreas Ornitorparchus: *Musice active micrologus*

Tisk / Print, Valentin Schumann, Leipzig, 1519, titulní strana / title page
NM-ČMH 98 B 46 / adl. 2

Fotografie na předcházející straně / Photographs on the previous page:

5 / Leopold Eugen Měchura

Fotografie / Photograph, J. Brandejs, Prag, 1865
NM-ČMH-MBS E XXIVb/39

6 / Mathilda Ricci

Fotografie / Photograph, Agenzia Carozzi, Giornale Asmondeo, Milano, 70. léta 19. stol. / 1870s.
Archiv Národního divadla / Archive of the National Theatre

7 / Boleslav Jablonský

Fotografie / Photograph, J. Brandejs, Prag, ca. 70. léta 19. stol. / ca. 1870s.
NM-ČMH-MBS E Ia 552

8 / Eduard Reményi

Fotografie / Photograph, Č. Hrbek, Klatovy, 1865
NM-ČMH-MBS E XXIVb/32

o vzácné tisky. Proto nyní předkládáme souhrnný chronologický přehled hudebních učebnic ze 16. století, které České muzeum hudby vlastní nebo spravuje jako stálý depozit:

**(1) NM-ČMH 98 B 46 / přív. 2
1519**

Andreas Ornitoparchus: *Musice active micrologus*, Valentin Schumann, Leipzig. [2. vydání]
54 fol., 4°

RISM B VI², s. 627–628: 18 evidovaných výtisků (1 torzo) včetně CS Pnm (= NM-ČMH 98 B 46 / přív. 2); RISM však např. neuvádí exemplář z pražské Národní knihovny (NK Cheb 05/039/adl. 3)

**(2) NM-ČMH 98 B 46 / přív. 3
1520**

Johannes Cochlaeus: *Tetrachordum musices*, Friedrich Peypus, Nürnberg. [5. vydání]
30 fol., 4°

RISM B VI¹, s. 226–227: evidováno 10 výtisků včetně CS Pu (= NK 11 E 6)

**(3) NM-ČMH D 58 / přív. 1
1536**

[Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*, Johann Petreius, Nürnberg. 1. vydání]
29 fol. (chybí titulní list), 8°
RISM B VI², s. 796–798: eviduje 10 exemplářů, výtisk z CS Pnm je zde určen jako 2. vydání (Georg Rhau, Wittenberg, 1536)

**(4) NM-ČMH 98 B 46 / přív. 1
1537**

Sebald Heyden: *Musicae id est artis canendi libri duo*, Johann Petreius, Nürnberg. [1. vydání]
115 p., 4°
RISM B VI¹, s. 412: uvedeno 23 exemplářů, též CS Pn [sic!] (= NM-ČMH 98 B 46 / přív. 1)

**(5) NM-ČMH D 81
1539**

[Martin Agricola: *Rudimenta musices*], Georg Rhau, Wittenberg. [1. vydání]
23 fol. (chybí prvních 8 folií), 8°
RISM B VI¹, s. 69–71: uvedeno 11 exemplářů, v ČR žádný; sign. NM-ČMH D 81 srovnána s http://www.chmtl.indiana.edu/tml/16th/AGRRUD_TEXT.html [cit. 2011-07-01]

Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*
Tisk / Print, Johann Petreius, Nürnberg, 1536 (1. vydání / 1st printing); tabulka klíčů / table of clef signs (fol. B4r)
NM-ČMH D 58 / přív. 1

**(6) NM-ČMH 98 B 46
1540**

Sebald Heyden: *De arte canendi libri duo*, Johann Petreius, Nürnberg. [2. vydání Heydenovy *Musicae id est artis canendi* – viz č. 4]
163 p., 4°

RISM B VI¹, s. 412: uvedeno 33 exemplářů, včetně CS Pnm (= NM-ČMH 98 B 46), jmenován ještě CS Ps (= Strahov), výtisk však dnes není dohledatelný ani ve fondu Strahovské knihovny, ani Památníku národního písemnictví

**(7) NM-ČMH D 124 / přív. 1
1541**

Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*, Michael Blum, Leipzig. [3. vydání]
40 f., 8°

RISM B VI², s. 796–798: uvedeny 4 výtisky, v ČR žádný

**(8) NM-ČMH D 124 / přív. 2
1543**

Nicolaus Listenius: *Musica*, Georg Rhau, Wittenberg.
16 + 19 fol. (torzo), 8°

RISM B VI¹, s. 506–509: vydání G. Rhaua není evidováno; srovnáno s exemplářem Bayerische Staatsbibliothek München sign. Mus.th. 2040 na <http://www.bsb-muenchen-digital.de> [cit. 2011-07-01]. Údaje o vydání z kolofonu.

**(9) NM-ČMH D 58
1561**

Nicolaus Listenius: *Musica*, Valentin Neuber, Nürnberg.
42 fol., 8°

RISM B VI¹, s. 506-509: uveden pouze výtisk CS Pnm (= NM-ČMH D 58); asi 40. vydání

**(10) NM-ČMH D 54 / přív. 1
1562**

Nicolaus Listenius: *Musica*, Johannes Berg & Ulrich Neuber, Nürnberg.
43 fol., 8°

RISM B VI¹, s. 506-509: evidováno 5 výtisků, v ČR žádný; asi 41. vydání

**(11) NM-ČMH D 124
1568**

Lucas Lossius: *Erotemata musicae practicae*, Ulrich Neuber, Nürnberg. [3. vydání]
88 + 24 fol., 8°

RISM B VI¹, s. 517: uvedeny 4 výtisky, v ČR žádný

**(12) NM-ČMH D 30
1572**

Heinrich Faber: *Musica. Kurzer Inhalt der Singkunst* (překlad Christoph Rid), Dietrich Gerlach, Nürnberg. [1. vydání]
19 fol., 8°

RISM B VI¹, s. 305: uvedeny 4 výtisky, v ČR žádný

(13) NM-ČMH D 81 / záložka

vydání neurčeno, snad souvisí s: Jan Josquin: *Muzyka, tj. zpráva k zpívání náležitá*, Jan Günther?, Olomouc?, 1561.

1 fol., 8°

RISM neeviduje, Knihopis⁸ K03630 uvádí pouze jediný výtisk: KNM 27 F 24 (neúplně)

(14) NM-ČMH D 81 / přív. 1

vydání neurčeno, chybí folia na začátku i na konci tisku; není totožné s č. 8, 10 a 11

[Nicolaus Listenius: *Musica*, tiskař neuveden]

43 fol., 8°

(15) NM-ČMH D 81 / přív. 2

vydání neurčeno, chybí několik folií na začátku a minimálně pět na konci tisku; není totožné s č. 3 a 7

[Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*, tiskař neuveden]

24 fol., 8°

Přehled signatur:

98 B 46 (č. 1, 2, 4, 6)

D 58 (č. 3, 9)

D 30 (č. 12)

D 81 (č. 5, 13, 14, 15)

D 54 (č. 10)

D 124 (č. 7, 8, 11)

Kromě jediné výjimky (D 30) se učebnice dochovaly v konvolutech několika spisů. Všechny působí jako účelně sestavené a běžně používané knihy, jejichž určením nebylo zdobit knihovní regály (alespoň ne v 16. století), ale sloužit čtenáři. Obsahují vlastnické příписy a poznámky psané latinsky a česky.⁹ Jednoduché pergamenové vazby i prkénková položená vazba u kvartového svazku odpovídají levnějším druhům knižní produkce z 2. poloviny 16. století.¹⁰

Ve dvou svazcích (98 B 46, D 54) jsou hudební spisy doplněny další literaturou z oborů matematiky,¹¹ poetiky¹² a gramatiky,¹³ a to literaturou ve své době zásadní a na uni-

8) *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, díl I.-II. (část I.-IX.), Praha 1925–1967; dostupné též na: www.knihopis.org [cit. 2011-08-22].

9) Snad nejkurióznější dobový přípis nacházíme v konvolute D 58 na foliu v místě chybějícího titulního listu Spangenbergových *Quaestiones*: „Tyto jsau knihy kradene a ten hoden wobinessieni“...

10) NUSKA, Bohumil: *Typologie českých renesančních vazeb*, in: Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb, Severočeské museum v Liberci, Liberec 1965, s. 36.

11) NM-ČMH 98 B 46 / přív. 4: Balthasar Licht: *Algorithmus linealis cum pulchris...*, Melchior Lotter, Leipzig, 1513;

NM-ČMH B 98 46 / přív. 5: Heinrich Stromer von Auerbach: *Algorithmus linealis numerationem...*, Jacob Thanner Herbipolensis, Leipzig, 1517;

NM-ČMH D 54 / přív. 2: Lucas Lossius: *Arithmetices erotemata puerilia*, Haeredes Christiani Egenolphi (= dědicové Christiana Egenolpha), Frankfurt, 1577.

12) NM-ČMH D 54 / přív. 3: Simon Verepaeus: *Praeceptiones de figuris deo de tropis et schematibus*, Arnold Quentelius, Köln, 1596.

13) NM-ČMH D 54: Petr Codicillus: *Grammatica latina et recens pro scholis trivialibus*, Johann Schumann, Praha, 1594. 2. vydání revidované M. Martinem Bacháčkem z Nauměřic.

verzitě i partikulárních školách používanou.¹⁴ To ostatně platí také o Listeniově *Musice* či Spangenbergových *Quaestiones*, které se během 16. století dočkaly několika desítek vydání. Přítomnost aritmetických učebnic vedle učebnic hudebních dokazuje, že ještě v 16. století měly tyto vědy k sobě dost blízko. Pomineme-li jedinou inkunábuli ze sbírek ČMH (*Missale Olomucense*, 1499, sign. AZ 86), patří právě oba *Algoritmy* – Lichtův i Stroemerův – k nejstarším tiskům v ČMH.¹⁵

Přehled proveniencí:

Knihovna Ondřeje Horníka (98 B 46)

Královská kanonie premonstrátů na Strahově (D 54, D 58)

Knihovna augustiniánského kláštera v Dolním Ročově (D 124)

neurčené (D 30, D 81)

Knihovnu Ondřeje Horníka získalo Národní muzeum, respektive bibliotéka Musea Království českého, spolu s celým Horníkovým odkazem na začátku roku 1918. Tento knižní fond procházel změnami i přesuny, které na něm zanechaly stopy. V hudebním oddělení Národního muzea byl uložen jako součást sbírkové knihovny, a to ve dvou číselných řadách (98 a 99).¹⁶ Konvolut 98 B 46 obsahuje nejstarší spisy z tzv. Horníkovy knihovny a je výjimečný i množstvím vlastnických přípisů a různých poznámek.

Z knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově pocházejí dva svazky, které se do muzea dostaly na základě zmocnění Státního úřadu pro věci církevní v rámci tzv. svozů po zrušení kláštera v roce 1950. Po roce 1989 kanonie opět získala svůj majetek zpět, ponechala však již převedené hudebniny, stejně jako nástroje, ikonografii a literaturu s hudební tematikou ve správě Českého muzea hudby. Kromě toho se v současné Strahovské knihovně nalézají další hudebněteoretické práce z 16. století, např. tři různá vydání Listeniovy *Musiky* a 4. vydání Lossiových *Erotemat musicae practicae*, které při svozech zůstaly na Strahově začleněné do Památníku národního písemnictví.

Nejnovější přírůstek do muzejní sbírky starých tisků (D 124) pochází z téměř zapomenuté lokality – kláštera obutých augustiniánů v Dolním Ročově na hranici dnešního Středočeského a Ústeckého kraje. Rozkvět zdejší knihovny spadá do 17. a 18. století, kdy se klášter po třicetileté válce konečně konsolidoval a začal prosperovat po hospodářské i duchovní stránce. „Náš“ konvolut byl do katalogu dolnoročovské knihovny zapsán v roce 1701. Získal ho bratr Rafael Pelikán, bibliofil, jehož přičiněním se klášterní knihovna

14) Viz např. WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901, s. 568; KABELKOVÁ, Markéta: *Hudba a škola v období české renesance*, diplomová práce, Katedra hudební, divadelní a filmové vědy FF UK, strojopis, Praha 1984, 194 s.

15) Viz pozn. 11.

16) Pochybnost o tom, že řada 98 pochází kompletně z odkazu Ondřeje Horníka, byla již vyslovena ve studii ŠTEFANCOVÁ, Dagmar: *Staré tisky z knihovny Ondřeje Horníka*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů*, Olomouc-Brno 2010, s. 159–166.

Musical Instruction Books from the Sixteenth Century in the Czech Museum of Music

DAGMAR ŠTEFANCOVÁ

A new acquisition consisting of a bound group of three musical instruction books from the sixteenth century, together with discovery of a single-sheet print serving the same purpose, inspired an overall discussion of musical instruction literature from the sixteenth literature deposited in the Czech Museum of Music. The museum's set of fifteen old prints, in some cases unique, is compared with available lists of such prints, primarily in *RISM*. A basic description is complemented by analysis of provenance and comparison of the single-sheet print with instruction books by Jan Blahoslav and Jan Josquin.

Musical instruction books – sixteenth century – old prints – bound groups of books – Jan Blahoslav – Jan Josquin – the Ondřej Horník collection – Strahov – Dolní Ročov – Premonstratensians – Augustinians – ars musica

Around the middle of the sixteenth century lectures were given at the university in Prague on *musica* as the last of the seven liberal arts, which otherwise included grammar, rhetoric, dialectic, arithmetic, geometry, and astronomy. With the three last-mentioned disciplines, understandable mathematically and definable numerically, music formed a more narrow grouping, the *quadrivium*. Discussions of music theory were primarily speculative – required reading included for example *Musica speculativa* by Johannes de Muris from 1323 – and focused on music's ennobling influence.¹ In addition, however, there were modern humanistic instruction books concerned with practical musical issues, intended mainly for the needs of university preparatory courses and colleges as well as humanistic town schools, both in Prague and elsewhere.² Most of these instruction books came to the Czech lands from print shops in important central European university

1) For example, according to Zikmund Winter in *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje* (Two Books about Life in Prague Schools of Higher Education), Matices česká and Jubilejní fond Král. české společnosti nauk, Prague 1899, p. 505, in 1573 several bachelor's degree theses were written on the influence of music in 'making the mind more fine and weeding out sins and errors'.

2) *Wenceslai Philomathis Musicorum libri quatuor*, ed. Martin Horyna, Koniasch Latin Press, Prague 2003, p. XIII.

towns such as Nürnberg, Leipzig, Cologne, Wittenberg, and Frankfurt. The first writings on music theory in the Czech language were published in association with the United Brethren.³

Writings on music theory held by the Czech Museum of Music (*České muzeum hudby*, in shelf marks abbreviated 'ČMH') as part of the National Museum (*Národní muzeum*, 'NM') are found in the collections library of its Music History Division. Basic information about these writings has been published by Kateřina Maýrová.⁴ Presently they are being recatalogued in the KpWin SQL system;⁵ also available to researchers is the library's old card catalogue, arranged alphabetically according to authors or, if the author is not known, according to titles.⁶ This year the collection of historical instruction books was augmented by a new acquisition (shelf mark NM-ČMH D 124), which needed to be incorporated into the overall context. On this occasion it was discovered that some of the museum's oldest writings on music had not yet been precisely identified and are not included in the *RISM* international catalogue of musical sources,⁷ even though they are rare prints. For these reasons we hereby present a complete chronological list of musical instruction books from the sixteenth century owned by or administered as permanent deposits by the Czech Museum of Music:

(1) NM-ČMH 98 B 46 / adl. 2

1519

Andreas Ornitoparchus: *Musice active micrologus*, Valentin Schumann, Leipzig. [2nd printing.] 54 fol., 4°

RISM (B VI², pp. 627-28): eighteen copies listed (one of them a torso) including one in CS Pnm (= NM-ČMH 98 B 46 / adl. 2); however, *RISM* does not list e.g. the copy in Prague's National Library (*Národní knihovna*), i.e. NK Cheb 05/039/adl. 3.

(2) NM-ČMH 98 B 46 / adl. 3

1520

Johannes Cochlaeus: *Tetrachordum musices*, Friedrich Peypus, Nürnberg. [5th printing.] 30 fol., 4°

RISM (B VI¹, pp. 226-27): ten copies listed including one in CS Pu (= NK 11 E 6).

3) BLAHOŠLAV, Jan: *Musica to jest Knížka zpěvákům, náležitě zprávy v sobě zavírající* (Music, i.e. a Book for Singers, including Needed Information), Jan Günther, Olomouc, 1558 (2nd, expanded printing: Bratrská tiskárna, Ivančice, 1569). JOSQUINUS, Johannes: *Muzyka, tj. zpráva k zpívání náležitá* (Music, i.e. Information Needed for Singing), Jan Günther [?], Olomouc, 1561.

4) MAÝROVÁ, Kateřina: 'Hudební knihovna hudebněhistorického oddělení Muzea české hudby v Praze, její formování a základní profil' (The Music Library of the Music History Division of the Museum of Czech Music [today's Czech Museum of Music] in Prague: Its Formation and a Basic Profile Thereof), in *Acta Musaei Moraviae – Scientiae sociales* 2000/LXXXV, pp. 195-221.

5) The entries are accessible via the internet at <http://cmh-opac.nm.cz>.

6) After retroconversion this catalogue, too, is available on the internet, at <http://nris.nkp.cz>.

7) *Répertoire international des sources musicales (RISM)*, B VI¹⁻² (Écrits imprimés concernant la musique), G. Henle Verlag, Munich-Duisburg 1971, 1069 pp. Unfortunately the information provided here is now outdated.

**(3) NM-ČMH D 58 / adl. 1
1536**

[Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*, Johann Petreius, Nürnberg. 1st printing.]
29 fol. (title folio missing), 8°
RISM (B VI², pp. 796-98): ten copies listed; the copy in CS Pnm is described as the 2nd printing (Georg Rhau, Wittenberg 1536).

**(4) NM-ČMH 98 B 46 / adl. 1
1537**

Sebald Heyden: *Musicae id est artis canendi libri duo*, Johann Petreius, Nürnberg. [1st printing.]
115 pp., 4°
RISM (B VI¹, p. 412): twenty-three copies listed including 'CS Pn' (sic, should be CS Pnm) (= NM-ČMH 98 B 46 / adl. 1).

**(5) NM-ČMH D 81
1539**

[Martin Agricola: *Rudimenta musices*], Georg Rhau, Wittenberg. [1st printing.]
23 fol. (first eight folios missing), 8°
RISM (B VI¹, pp. 69-71): eleven copies listed, none in the Czech Republic.
NM-ČMH D 81 compared with http://www.chmtl.indiana.edu/tml/16th/AGRRUD_TEXT.html (accessed 1 July 2011).

**(6) NM-ČMH 98 B 46
1540**

Sebald Heyden: *De arte canendi libri duo*, Johann Petreius, Nürnberg. [2nd printing of Heyden's *Musicae id est artis canendi* – see No. 4.]
163 pp., 4°
RISM (B VI¹, p. 412): thirty-three copies listed, including CS Pnm (= NM-ČMH 98 B 46); also listed is CS Ps (= Strahov), but today this copy cannot be found either in the collection of the Strahov library or in the Památník národního písemnictví (Museum of Czech Literature).

**(7) NM-ČMH D 124 / adl. 1
1541**

Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*, Michael Blum, Leipzig. [3rd printing.]
40 f., 8°
RISM (B VI², pp. 796-98): four copies listed, none in the Czech Republic.

**(8) NM-ČMH D 124 / adl. 2
1543**

Nicolaus Listenius: *Musica*, Georg Rhau, Wittenberg.
16 + 19 fol. (torso), 8°
RISM (B VI¹, pp. 506-09): the printing by G. Rhau is not listed.
Compared with the copy in the Bayerische Staatsbibliothek in Munich, shelf mark Mus.th. 2040 (<http://www.bsb-muenchen-digital.de>, accessed 1 July 2011). Information on the printing taken from the colophon.

**(9) NM-ČMH D 58
1561**

Nicolaus Listenius: *Musica*, Valentin Neuber, Nürnberg.
42 fol., 8°
RISM (B VI¹, pp. 506-09): the only copy listed is CS Pnm (= NM-ČMH D 58)
Ca. the 40th printing.

**(10) NM-ČMH D 54 / adl. 1
1562**

Nicolaus Listenius: *Musica*, Johannes Berg & Ulrich Neuber, Nürnberg.
43 fol., 8°
RISM (B VI¹, pp. 506-09): five copies listed, none in the Czech Republic.
Ca. the 41st printing.

**(11) NM-ČMH D 124
1568**

Lucas Lossius: *Erotemata musicae practicae*, Ulrich Neuber, Nürnberg. [3rd printing.]
88 + 24 fol., 8°
RISM (B VI¹, p. 517): four copies listed, none of them in the Czech Republic.

**(12) NM-ČMH D 30
1572**

Heinrich Faber: *Musica. Kurzer Inhalt der Singkunst* (translated by Christoph Rid), Dietrich Gerlach, Nürnberg. [1st printing.]
19 fol., 8°
RISM (B VI¹, p. 305): four copies listed, none in the Czech Republic.

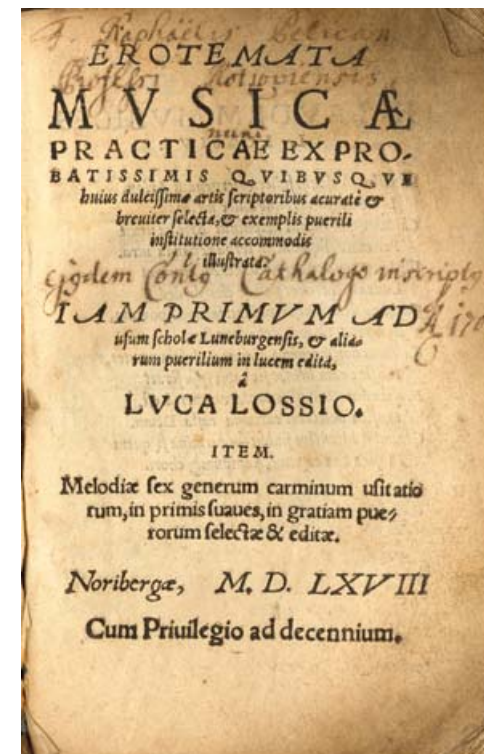
(13) NM-ČMH D 81 / bookmark

Not determined which printing; perhaps associated with Jan Josquin: *Muzyka, tj. zpráva k zpívání náležitá* (Music, i.e. Information Needed for Singing), Jan Günther?, Olomouc?, 1561.
1 fol., 8°
Not listed in *RISM*. Only one copy listed in *Knihopis*⁸ K03630: KNM 27 F 24 (incomplete).

(14) NM-ČMH D 81 / adl. 1

Not determined which printing; folios at the beginning and end of the print are missing; different from Nos. 8, 10, and 11.
[Nicolaus Listenius: *Musica*, printer not named.]
43 fol., 8°

8) *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (Bibliography of Czechoslovak Prints from Earliest Times to the End of the Eighteenth Century), Vols. I-II (Parts I-IX), Prague 1925-67; on the internet at www.knihopis.org (accessed 22 Aug. 2011).

Lucas Lossius: *Erotemata musicae practicae*
Tisk / Print, Ulrich Neuber, Nürnberg, 1568;
titulní strana s přípisem Rafaela Pelikána o zapsání konvolutu tří tisků do katalogu dolnoročovské knihovny v roce 1701 / title page with inscription by Rafael Pelikán concerning entry of the bound group of three prints in the catalogue of the library in Dolní Ročov in 1701
NM-ČMH D 124

(15) NM-ČMH D 81 / adl. 2

Not determined which printing; several folios at the beginning and at least five at the end of the print are missing; different from Nos. 3 and 7.

[Johann Spangenberg: *Quaestiones musicae in usum scholae northusianae*, printer not named.]
24 fol., 8°

Shelf marks:

98 B 46 (Nos. 1, 2, 4, 6)

D 58 (Nos. 3, 9)

D 30 (No. 12)

D 81 (Nos. 5, 13, 14, 15)

D 54 (No. 10)

D 124 (Nos. 7, 8, 11)

With the single exception of D 30 these instruction books are preserved in groups of two or more bound together. All of them give the impression of being purposefully assembled and commonly used books whose intent was not to ornament bookshelves (at least not in the sixteenth century) but to serve readers. They contain owners' inscriptions and comments written in Latin and Czech.⁹ The simple parchment bindings and (in the case of 98 B 46, in 4° size) binding in wooden plates partly covered with leather are in accord with cheaper types of book production in the second half of the sixteenth century.¹⁰

In two of the groups of books (98 B 46 and D 54) the writings on music are complemented by additional literature from the fields of mathematics,¹¹ poetics,¹² and grammar¹³ – literature that was of fundamental importance in its time, commonly used at the university and in the humanistic town schools,¹⁴ as was also true of such books as *Musica* by Listenius and Spangenberg's *Quaestiones*, issued in several dozen printings during the sixteenth century. The presence of arithmetical instruction books alongside

9) Perhaps the most curious period inscription is found in D 58 on the folio that replaces the missing title folio of Spangenberg's *Quaestiones*: 'Tyto jsau knihy kradene a ten hoden wobiessieni' (These books are stolen and the thief should be hanged [!].)

10) NUSKA, Bohumil: 'Typologie českých renesančních vazeb' (Classification of Czech Renaissance Bindings), in *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb* (Historical Bookbinding: A Compendium of Studies about the History of Binding and Methods of Conserving Historical Bookbindings), Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 1965, p. 36.

11) NM-ČMH 98 B 46 / adl. 4: Balthasar Licht: *Algorithmus linealis cum pulchris* [...], Melchior Lotter, Leipzig, 1513;

NM-ČMH B 98 46 / adl. 5: Heinrich Stromer von Auerbach: *Algorithmus linealis numerationem* [...], Jacob Thanner Herbipolensis, Leipzig, 1517;

NM-ČMH D 54 / adl. 2: Lucas Lossius: *Arithmetices erotemata puerilia*, Haeredes Christiani Egenolphi (= heirs of Christian Egenolph), Frankfurt, 1577.

12) NM-ČMH D 54 / adl. 3: Simon Verepaeus: *Praeceptiones de figuris de tropis et schematibus*, Arnold Quentelius, Cologne, 1596.

13) NM-ČMH D 54: Petr Codicillus: *Grammatica latina et recens pro scholis trivialibus*, Johann Schumann, Prague, 1594. 2nd printing revised by M. Martin Bacháček z Nauměřic.

14) See e.g. WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století* (Life and Instruction in Humanistic Town Schools in Bohemia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries), Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Prague 1901, p. 568; KABELKOVÁ, Markéta: *Hudba a škola v období české renesance* (Music and Schools during the Czech Renaissance), diploma thesis, Charles University Department of Musical, Theatrical, and Film Scholarship, typescript, Prague 1984, 194 pp.

musical ones shows that in the sixteenth century these two disciplines were still quite close to each other. Apart from the one incunable in the collections of the Czech Museum of Music (*Missale Olomucense*, 1499, shelf mark AZ 86), the two books on *Algorithmus* by Licht and Stromer (see note 11) are among its oldest prints.¹⁵

Provenance:

Library of Ondřej Horník (98 B 46)

Royal Canonry of Premonstratensians at Strahov (D 54, D 58)

Library of the Augustinian Monastery in Dolní Ročov (D 124)

Undetermined (D 30, D 81)

The library of Ondřej Horník was acquired by the library of the Museum of the Kingdom of Bohemia (today's National Museum) together with the remainder of his collection early in 1918. This collection of books has undergone changes and relocations that have left their mark on it. It was deposited in the music division of the National Museum as part of the collections library, in two series bearing numbers 98 and 99.¹⁶ The group of books catalogued as 98 B 46 contains the oldest writings from the Horník library and is exceptional in its large quantity of owners' inscriptions and various comments.

Two bound groups of books came to the museum from the library of the Royal Canonry of Premonstratians at Strahov based on empowerment from the State Office for Church Affairs after the monastery's dissolution in 1950, as part of the 'svozy'. These svozy were transfers for the purpose of concentrating property confiscated from churches and members of the nobility into state institutions – transfers which unfortunately had a negative impact on most monastery libraries. Following the 'Velvet Revolution' of 1989 the Canonry won back its property, but it left printed and manuscript music as well as instruments, iconographical items, and literature about music which had been transferred to remain in the administration of the Czech Museum of Music. Moreover, the present Strahov Library contains additional writings on music theory from the sixteenth century, e.g. three different printings of *Musica* by Listenius and the fourth printing of *Erotemata musicae practicae* by Lossius, which during the svozy remained at Strahov, incorporated into the Památník národního písemnictví (Museum of Czech Literature).

The newest addition to the museum's collection of old prints, D 124, comes from an almost forgotten source – the monastery of the Calced Augustinians in Dolní Ročov on the border between today's regions of Central Bohemia and Ústí. The library there was developed mainly during the seventeenth and eighteenth centuries when, after the Thirty Years' War, the monastery was finally consolidated and began to prosper both economically and spiritually. The museum's group of books catalogued D 124 was

15) See note 11.

16) Doubts that series 98 comes entirely from the estate of Ondřej Horník have already been expressed in ŠTEFANCOVÁ, Dagmar: 'Staré tisky z knihovny Ondřeje Horníka' (Old Prints from the Library of Ondřej Horník), in *Problematika historických a vzácných knižních fondů* (Issues Pertaining to Historical and Rare Book Collections), Olomouc-Brno 2010, pp. 159-66.

entered into the catalogue of the library in Dolní Ročov in 1701. It was acquired by Brother Rafael Pelikán, a bibliophile, thanks to whom the monastery library obtained many interesting titles.¹⁷ Over the course of succeeding centuries it shared the fates of other similar monastery collections, and it suffered significant damage especially during the 1950s. Presently the library is again the property of the Augustinian order, deposited and professionally administered in the District Museum in Louny.

The only sixteenth-century musical instruction book in the museum's collection that is written in German is a translation of the little *Compendiolum musicae*, published by its author Heinrich Faber for the first time in 1548. By the end of the sixteenth century this book was issued in about forty printings and thus took a place alongside the no-less-popular books *Musica* by Listenius and Spangenberg's *Quaestiones*. The museum's copy (D 30) provides no clue to its original provenance apart from the unknown shelf mark II.4.A.55 and, on folio AII, an almost illegible owner's inscription. Nor has it yet been possible to determine the specific provenance of the group of books catalogued as D 81. The parchment used on the binding comes from a Latin missal written in Gothic minuscule; the spine of the book and the front flyleaf bear an old shelf mark R. 5862 from an unknown library.

Most of the historical music instruction books in the Czech Museum of Music were printed in German print shops. Eight of the twelve books for which we know the location of their printing came from Nürnberg, which confirms the position of that city as a book printing centre exerting a major influence on production of literature pertaining to Czech culture in the Czech language and other languages as well, and also as a very important trading partner for Prague (and not only Prague).¹⁸ Print shops in Leipzig and Wittenberg account for two books each. In Wittenberg Georg Rhau devoted himself for more than twenty years to printing books about music, including the recently-identified fragment in the Czech Museum of Music from Agricola's *Rudimenta musices*, published as a Latin version of a musical instruction book in German about ten years older. Rhau is also noteworthy as the publisher of *Musicorum libri quattuor* by Philomathes (1518 and 1534), but not of the first printing, which this ethnically-Czech author entrusted to the print shop of Hieronymus Vietor and Johannes Singrenius in Vienna.

This brings us to the subject of Czech musical pedagogy of the sixteenth century. Although the Czech Museum of Music does not own either Blahoslav's or Josquin's *Muzika*, by a happy accident it was able to acquire a mnemonic aid for practicing scales and

solmisation solfège printed in Czech. At some time in the past somebody inserted this table among the pages of the group of books D 81; it is the only folio bearing an illustration of the 'Guidonian hand' and a 'scale' of solmisation syllables and tones – very valuable above all because it either comes from a Czech instruction book or was printed separately for Czech students. This folio, measuring 150 x 95 mm, extended beyond the edges of the book, which is smaller, and thus in time it lost its margins and eventually was folded in half.

During the second half of the sixteenth century Czech-language musical pedagogy could boast of only two titles: the books called *Muzika* by Blahoslav and Josquin, which included the 'hand' and the 'scale' at the very beginning of the discussion. After studying Hostinský's edition of both these books¹⁹ and comparing the museum's fragment with both original printings of Blahoslav's book (KNM 18 F 7 and KNM 27 F 23) as well as with the only known copy of Josquin's (KNM 27 F 24)²⁰ we can observe that the fragment does not come from either of these books. Its content is almost identical with the version of Josquin, but with better typography. The margins are partially missing on this fragment, and the original numbering of the folios, if any, has thus been lost. A manuscript inscription from the second half of the sixteenth century at the upper edge of the first page is almost torn off. One can easily imagine that this aid was printed for schools as a single sheet, but inspired by Josquin, in which case we could date it to 1561 or later. Measurement of the printed lettering and comparison thereof with lettering used in the print shop of Jan Günther²¹ rules out the possibility that this is a remnant of a still-not-confirmed but also not refuted printing of Josquin's instruction in Prostějov in 1551 (however enticing and exciting that notion might be).

Dominant in the museum's collection are practical and clearly-laid-out instruction books concerned with music both monophonic (with emphasis on singing Gregorian chant) and polyphonic. The basic publications (by Listenius and Spangenberg) are represented in several different printings. From among significant earlier sources, we do not have e.g. *Practica musice* by Gaffurius or the books by Nicolaus Wollick. And from the period around the middle of the sixteenth century we lack Adrianus Petit Coclico's important *Compendium musices* and Hermann Finck's *Practica musica*. Nevertheless, we may consider the set of historical instruction books in the Czech Museum of Music to be representative. Moreover the books are in good physical condition: two of them (D 30 and D 58) as well as the newly-discovered Czech fragment have recently undergone restoration. It remains only to invite researchers to further study of these valuable sources.

17) MAREŠ, Karel: 'Cesty vzniku knihovny augustiniánského kláštera v Dolním Ročově a zajímavější původní majitelé knih' (Paths to the Origin of the Library of the Augustinian Monastery in Dolní Ročov and Interesting Original Owners of the Books), in *Sborník okresního archivu v Lounech* (Compendium of the District Archive in Louny) VII, 1995, pp. 17-36.

18) VOIT, Petr: 'Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století' (The Role of Nürnberg in Forming Bohemian and Moravian Book Culture of the First Half of the Sixteenth Century), in *Ztracená blízkost. Praha – Norimberk v proměnách staletí* (Lost Closeness: Prague/Nürnberg through the Transformations of the Centuries), ed. Olga Fejtová, Václav Ledvinka, and Jiří Pešek with editorial board, *Documenta Pragensia* XXIX (2010), pp. 389-457.

19) HOSTINSKÝ, Otakar: *Jan Blahoslav a Jan Josquin. Příspěvek k dějinám české hudby a teorie umění XVI. věku* (J.B. and J.J.: A Contribution to the History of Czech Music and the Theory of Art in the Sixteenth Century), Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Prague 1896, 100 + 136 pp. Hostinský edited Blahoslav's *Muzika* according to the second printing from 1569 and Josquin's *Muzika* according to its only known printing, from 1561.

20) I am very grateful to Marta Vaculínová, head of the department of manuscripts and old prints of the Library of the National Museum, for her generous accommodation of my needs during the time when the library was being moved, and for allowing me to study all three prints included in my study.

21) I am much indebted to Petr Voit for his advice and help in comparing printed lettering.